

УДК 336.025

АВТОМАТИЧНІ МЕХАНІЗМИ СУЧАСНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Городецька Т.Е., Сендецький О.С.

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти автоматичної фінансової політики в системі державного регулювання економіки України. Досліджено механізм автоматичної фінансової політики в умовах економічного піднесення та спаду. Проаналізовано вплив податків як автоматичних стабілізаторів на економіку країни. Визначено кількісні критерії ефективності фінансової політики, що мають узгоджуватись з показниками національної безпеки. Запропоновано шляхи для вдосконалення фінансової політики з метою стабілізації економічної ситуації.

Ключові слова: податки, фінансова політика, автоматична фінансова політика, вбудовані стабілізатори, механізм фінансової політики держави.

Постановка проблеми. В умовах трансформації економічних систем з об'єктивно притаманних державі економічних функцій впливає необхідність державного податкового регулювання ринкової економіки. За допомогою податкових інструментів держава активно впливає на динаміку макроекономічних процесів, соціально-економічний розвиток суспільства. Стан національної економіки на сьогоднішній день вимагає реалізації ефективної податкової політики держави, постійного планування та контролю за податковими надходженнями до бюджетів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податкової політики, її місця в державному регулюванні соціально-економічного розвитку знайшли відображення у наукових працях відомих українських учених-економістів, як: В. Базилевич, К. Баластрик, О. Гребельник, А. Даниленко, О. Данілов, О. Десятнюк, Я. Жаліло, О. Жовтанецький, Т. Кошук, А. Крисоватий, В. Опарін, В. Федосов, С. Шумська, С. Юрій та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Державна податкова політика є важливою складовою частиною соціально-економічної політики держави. Регулювання економічних відносин потребує гнучкої податкової політики, яка б дала змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами платників податків. Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від ефективності саме автоматичної фінансової політики, що в результаті призведе не лише до зростання податкових надходжень, так і сприятиме підвищенню довіри суспільства до фінансового адміністрування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів реалізації фінансової політики для регулювання економіки України, її автоматичного механізму та визначення пріоритетних напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток будь-якої держави є результатом дії багатьох чинників: політична, соціальна стабільність, розширене виробництво та реалізація товарів та послуг, природне багатство. Але варто відзначити, що політику розвитку держава втілює саме з використанням визначених інструментів державного регулювання економіки в рамках обраної фінансової політики. Важливою складовою фінансової політики держави та од-

ним з важливих інструментів регулювання економіки за ринкових умов господарювання є фінансова політика.

Фінансова політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат шляхом впливу на стан господарської кон'юнктури, перерозподілу національного доходу, нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм [1, с. 4].

У науковій економічній літературі визначення поняття «фінансова політика» зводиться до того, що це заходи уряду спрямовані на збереження повної зайнятості та виробництва «неінфляційного ВВП» шляхом зміни податків, державних видатків та відповідних підходів до формування державного бюджету в цілому [2].

Мета фінансової політики досягається через вирішення певних завдань, основними серед них є:

- 1) стійке зростання національного доходу;
- 2) помірні темпи інфляції;
- 3) повна зайнятість;
- 4) згладжування циклічних коливань економіки [3].

Практична реалізація фінансової політики втілюється шляхом упровадження різноманітних методів мобілізації доходів держави та розподілу коштів за окремими напрямками, тобто характеристика фінансової політики полягає в централізації частини виробленого валового внутрішнього продукту (ВВП) та його суспільного використання.

Регуляторний вплив фінансової політики виявляється в можливості змінити структуру національної економіки, зменшити циклічне коливання, досягти повної зайнятості, сприяти економічному зростанню, впорядковувати державні фінанси, боротися з інфляцією. Саме такі заходи спрямовані на досягнення макроекономічної стабільності та оптимального рівня безробіття на основі розвитку виробництва за допомогою зменшення податків і збільшення державних інвестицій [4].

Фінансова політика має багато протиріч, з одного боку, потрібно вилучати фінансові ресурси у формі податків, а з іншого – не допустити зниження їх ділової активності та падіння купівельної спроможності. Адже підвищення ставок податків, розширення бази знижує пропозицію на ринку праці, капіталу і знижує заощадження, тоді, як зменшення податків сприяє економічному зростанню і зниженню темпів інфляції, оскільки стимулювання виробництва призводить

до вироблення додаткових товарів, що покривають грошову масу.

В економічній літературі розрізняють дискреційну та недискреційну (автоматичну) фіскальну політику.

Дискреційна фіскальна політика – це свідоме регулювання урядових витрат і доходів на підставі державних рішень з метою спрямованого впливу на сукупний попит і реальний ВВП. Вона здійснюється двома шляхами: здійснення державних закупівель, стягнення чистих податків (за допомогою податкових ставок і трансфертів).

Залежно від економічного циклу уряд з метою згладжування циклів може здійснювати одну з двох дискреційних політик: стимулююча та стримуюча. Стимулююча політика спрямована на зростання державних витрат та зменшення податків, метою чого є розширення сукупного попиту у фазі спаду економіки. Стримуюча фіскальна політика має на меті скорочення державних витрат та зростання податків для стабілізації економічної ситуації.

Автоматична фіскальна політика, на відміну від дискреційної направлена на створення ефективного механізму, який без втручання держави буде реагувати на зміни економічного середовища, при цьому бюджетний дефіцит та бюджетний надлишок виникають автоматично, внаслідок дії автоматичних стабілізаторів.

Автоматичний (вбудований) стабілізатор – це механізм, який дозволяє зменшити циклічні коливання в економіці без проведення спеціальної економічної політики [3]. До основних вбудованих стабілізаторів відноситься зміна податкових надходжень в різні періоди економічного циклу,

оскільки податки автоматично реагують на зміни економічного стану, виконуючи важливу стабілізаційну роль в економічній діяльності.

Розглянемо на практиці, як працює механізм автоматичної фіскальної політики в умовах економічного піднесення та спаду (рис. 1).

Отже, вплив стабілізаторів на економіку країни полягає в тому, що вони стримують зростання ВВП у період піднесення економіки та зменшення на фазі її спаду. Тому важливим при чому з'ясувати аспект визначення ефекту гальмування динаміки ВВП, що змінюється при дії автоматичних стабілізаторів фіскальної політики.

Податки в системі регулювання та стабілізації економіки виконують важливу роль, оскільки в період економічного зростання країни зменшується або ліквідується бюджетний дефіцит, що сприяє зниженню рівня інфляції, а відповідно сприяє більшій стійкості економіки, і навпаки – бюджетні надлишки, які мають тенденцію автоматично з'являтися під час економічного зростання, сприятимуть подоланню можливої інфляції [6, с. 9].

Основними цілями автоматичної фіскальної політики є:

1) згладжування циклічних коливань в економіці (зменшення тривалості та глибини кризи, продовження тривалості економічного зростання та зменшення спаду);

2) досягнення і збереження відповідних рівнів дефіциту бюджету та державного боргу

3) оптимізація податкового навантаження з метою забезпечення фіскальної гнучкості (за рахунок диференціювання ставок податків та зборів, об'єктів чи бази оподаткування, впро-

Рис. 1. Механізм дії автоматичної фіскальної політики держави

Джерело: розроблено авторами за [5]

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт України в 2010-2015 рр.

Рік	Номинальний ВВП, млн. грн	Абсолютне відхилення, млн. грн	Відносне відхилення, %	Номинальний ВВП, млн дол. США	Абсолютне відхилення, млн дол. США	Відносне відхилення, %
2010	1082569	–	–	136419	–	–
2011	1316600	234031	+21,6%	163160	26740	+19,6%
2012	1408889	92289	+7,0%	175781	12622	+7,7%
2013	1454931	46042	+3,3%	183310	7529	+4,3%
2014	1566728	111797	+7,7%	131805	-51505	-28,1%
2015	1979458	412730	+26,3%	90615	-41190	-31,3%

Джерело: розроблено авторами за даними [9, 10]

Таблиця 2

Індекс споживчих цін в 2010-2015 рр.

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Індекс споживчих цін, %	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3

Джерело: складено авторами за даними [10]

вадження чи скорочення податкових пільг для платників);

4) оптимізація обсягу і структури державних видатків, з метою забезпечення фіскальної стабільності [7].

Варто відзначити, що автоматичні стабілізатори повністю не здатні усунути (згладжувати) циклічні коливання в економіці, тому для вирішення проблеми цілком автоматична фіскальна політика має бути доповнена інструментами дискреційної фіскальної політики. Такими інструментами передусім є державні закупівлі, а також чисті податки, їх розмір регулюється за рахунок зміни податкових ставок та державних офіційних трансфертів. Для стимулювання попиту в час економічного спаду уряд провокує дефіцит державного бюджету за рахунок збільшення державних витрат чи шляхом зниження податків. Відповідно в період економічного піднесення цілеспрямовано формується бюджетний профіцит [8].

З метою оцінки та характеристики регуляторного впливу автоматичної фіскальної політики в економіці України необхідно скористатися механізмом, описаним на рис. 1.

Проаналізуємо розміри ВВП України у грошовому та доларовому еквівалентах в 2010-2015 роках.

Так, зазначені статистичні дані таблиці 1 свідчать про те, що впродовж періоду обсяг номінального ВВП у гривневому вимірі мав динаміку до щорічного зростання та у 2015 році порівняно з 2010 роком збільшився на 883 573 млн. грн. У доларовому вимірі показник ВВП характеризується значними коливаннями, що пов'язано з коливанням офіційного курсу НБУ гривні щодо долара США, тому найбільше значення було в 2013 році, значна девальвація гривні призвела до стрімкого скорочення ВВП у 2014 році на 51505 млн дол. США (28,1% порівняно з 2013 р.) та в 2015 році ще на 41190 млн. дол. США (31,3% порівняно з 2014 р.).

Для аналізу дії автоматичної фіскальної політики важливо брати до уваги дані ВВП в національній валюті України, оскільки аналізуємо дію фіскальної політики саме на внутрішнє споживання, зростання (спад) економіки, тому констатуємо перший встановлений факт: протягом 2010-2015 рр. спостерігалось зростання ВВП України з різним темпом приросту.

Варто також визначити за рахунок яких факторів в умовах спаду виробництва, фінансово-політичної кризи відбулося зростання економіки України. На нашу думку такий прояв є суто інфляційним, про що свідчать дані динаміку індексу споживчих цін в 2010-2015 рр. (табл. 2). Хоча насправді в економіці за умов, що склалися в Україні, спостерігався досить високий спад, якщо виключити інфляційний фактор.

Таким чином, високий темп інфляції в 2014-2015 рр. дійсно мав місце в інфляційному зростанні економіки.

Звичайно, при зростанні ВВП зростають й податкові надходження до бюджету, що власне кажучи й відбувалось. Так, за офіційними даними Державної казначейської служби України розмір податковий надходжень зростав, зокрема в 2012 році цей показник склав 274715 млн грн., в 2013 відбулось зниження до позначки 262777 млн грн. З початком кризи в 2014 році обсяг податкових надходжень до державного бюджету України становив 367512 млн грн., а в 2015 – 409418 млн грн.

Отже, послідовний механізм автоматичної фіскальної політики в Україні в своєму кінцевому результаті стримує економічне зростання, що відбувається внаслідок:

1) відсутності реального зростання ВВП в Україні принаймні в період 2013-2015 рр., а зростання статистичних показників, зокрема ВВП пояснюється інфляцією;

2) збільшення податкових надходжень до бюджету (в умовах зменшення реальної заробітної плати, зайнятості та чисельності дрібних підприємців) в тому числі за рахунок зростання податкового навантаження;

3) падіння купівельної спроможності громадян внаслідок значного податкового тиску, зменшення реальних доходів та заощаджень.

В контексті реалізації фіскальної політики варто окрему увагу приділити ефективності цього процесу, оскільки це тісно межує з фінансовою, а отже й національною безпекою держави. Тому, на нашу думку необхідно виокремити кількісні критерії ефективності фіскальної політики, що мають узгоджуватись з показниками національної безпеки.

Критерії ефективності фіскальної політики держави:

1) фактичний дефіцит державного бюджету: утворюється за рахунок перевищення державних витрат над доходами;

2) зовнішній дефіцит: обчислюється як різниця між зовнішніми витратами держави та доходами із зовнішніх джерел;

3) внутрішній дефіцит: розраховується як різниця загального та зовнішнього дефіциту;

4) податковий тиск: питома вага податкових платежів у складі ВВП;

5) борговий тиск: питома вага державного боргу у ВВП [8].

Реалізація фіскальної політики держави у періоди економічних реформ вимагає врахування не лише базових принципів економіки, але й причини змін, а також пріоритети розвитку фіскальної політики. Саме це ускладнює визначення напрямів та шляхів її реалізації.

Для України проблема вибору єдиного і стійкого вектора фіскальної політики пов'язана з необхідністю враховувати вимоги Світового банку, МВФ та гармонізацією законодавства з країнами Європейського Союзу. Всі рекомендації вони відповідають досвіду економічно розвинених країн, але не враховують специфіки становлення та сучасного розвитку фінансової системи країни, це може ви-

кликати значні фіскальні дисбаланси як в короткостроковому, так і в довгостроковому періоді.

Головними особливостями економіки України, які мають бути врахованими при реалізації фіскальної політики можемо означити наступні:

1) вагомий вплив політичної складової на прийняття управлінських рішень;

2) низький рівень фіскальної культури, переважання стереотипів адміністративного типу економіки;

3) нестабільність податкового законодавства, що робить реакцію суб'єктів економіки на зміни непередбачуваною;

4) неефективна приватизація раніше потужних підприємств, що призводить не лише до недоотримання державних доходів, а ще й спричиняє недостатню розвиненість фондового ринку;

5) бідність населення як основного інвестора, що на сьогодні мають знижену купівельну спроможність, а надто можливості до заощаджень.

6) значна інфляція (в тому числі прихована), що призводить до реальних втрат доходів суб'єктів економіки та стримує економічне зростання.

На нашу думку для ефективної реалізації фіскальної політики в Україні необхідно реалізувати наступні завдання:

1) стабілізувати податкове законодавство як мінімум на середньострокову перспективу, а всі зміни мають бути стратегічними та узгодженими;

2) відмовитись від «ручного» управління економікою, що не дозволяє фіскальній політиці здійснювати стабілізуючу та регулюючу функцію;

3) зменшити існуючий рівень навантаження на суб'єктів підприємництва (в тому числі на

фонд оплати праці), що дозволить частину бізнесу вивести з тіньового сектора, легалізувати заробітні плати, поповнити доходу бюджету та Пенсійного фонду України

4) сформувати раціональний підхід до надання фіскальних пільг, відсутність пільг інвестиційного характеру;

5) встановити рівень неоподаткованого доходу громадян та прибутку підприємств (окрім окремих видів доходів: дивіденди, проценти, роялті);

6) контролювати рівень інфляції та персональна відповідальність посадових осіб відповідних органів у цій сфері в кризовий період та сін.

Висновки і пропозиції. Ефективна фіскальна політика вимагає вибір певного набору фіскальних інструментів, що дозволяють наповнити дохідну базу бюджету у необхідному розмірі, при цьому не має відбуватись безконтрольне зростання рівня державного боргу та дефіциту. Дискреційна фіскальна політика, на нашу думку, може використовуватись лише в короткостроковому періоді для реакції на передбачувані обставини, крім того вона призводить до фіскальних дисбалансів. На сьогодні автоматична фіскальна політика не може регулювати стан економіки внаслідок високого рівня інфляції, що лише номінально збільшує ВВП. Більш того, внаслідок такої ситуації продовжується зменшення реальних доходів більшості населення, посилюється податковий тиск на платників податків, що перешкоджає економічному зростанню, тому реалізувавши запропоновані заходи вдасться значно поліпшити якість та ефективність фіскальної політики в економіці України.

Список літератури:

1. Соломенко С. М. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика / С. М. Соломенко // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 3-12.
2. Дулік Т. О., Александрюк Т. Ю. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України / Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк // International scientific journal. – 2016. – № 2. – С. 107-115.
3. Носіков Д. М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект / Д. М. Носіков // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 31. – С. 178-192.
4. Скоропад І. С., Герасимчук О. В. Фіскальна політика як спосіб наповнення державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12884/1/080_F%D1%96skalna%20pol%D1%96tika%20ja_529_533_714.pdf
5. Економічна теорія / За ред. Комарницького І. Ф. – Ч: Рута, 2006. – 333 с.
6. Экономическая теория / Под ред. Е. Н. Лобачевой. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 516 с.
7. Дем'янчук І. А. Фіскальна політика держави як основний інструмент макроекономічного регулювання / І. А. Дем'янчук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. Збірник наукових праць. – № 2(10). – Р: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2013. – 382 с.
8. Бантон В. Д. Л. Фіскальна політика та механізм її реалізації / В. Д. Л. Бантон, В. І. Тарангул // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 21. – С. 30-35.
9. Фінансовий портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Городецкая Т.Э., Сендецкий А.С.

Харьковский институт финансов
Киевского национального торгово-экономического университета

АВТОМАТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ СОВРЕМЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

Аннотация

Рассмотрены теоретические и практические аспекты автоматической фискальной политики в системе государственного регулирования экономики Украины. Исследован механизм автоматической фискальной политики в условиях экономического подъема и спада. Проанализировано влияние налогов как автоматических стабилизаторов на экономику страны. Определены количественные критерии эффективности фискальной политики, которые должны согласовываться с показателями национальной безопасности. Предложены пути совершенствования фискальной политики в целях стабилизации экономической ситуации.

Ключевые слова: налоги, фискальная политика, автоматическая фискальная политика, встроенные стабилизаторы, механизм фискальной политики государства.

Gorodetska T.E., Sendetskyi O.S.

Kharkiv Institute of Finance of the
Kyiv National University of Trade and Economics

AUTOMATIC MECHANISMS OF THE MODERN FISCAL POLICY OF UKRAINE

Summary

The article deals the theoretical and practical aspects of automatic fiscal policy in system of state regulation of the economy of Ukraine. Investigated the mechanism of automatic fiscal policy in terms of economic growth and recession. Analyzed the influence of taxes as automatic stabilizers on the economy. Identified the quantitative performance criteria for fiscal policy. Identified ways to improve fiscal policy to stabilize the economic situation.

Keywords: taxes, fiscal policy, automatic fiscal policy stabilizers built mechanism of fiscal policy.